

UNIUNEA EUROPEANĂ

GUVERNUL ROMÂNIEI

Fondul Social European
POSDRU 2007-2013

Instrumente Structurale
2007-2013

OIPOSDRU

ACADEMIA ROMÂNĂ

Investește în oameni !

FONDUL SOCIAL EUROPEAN

Programul Operațional Sectorial pentru Dezvoltarea Resurselor Umane 2007 – 2013

Axa prioritară nr.1 „Educația și formarea profesională în sprijinul creșterii economice și dezvoltării societății bazate pe cunoaștere”

Domeniul major de intervenție 1.5 “Programe doctorale și post-doctorale în sprijinul cercetării”

Titlul proiectului: **“Cultura română și modele culturale europene: cercetare, sincronizare, durabilitate”**

Beneficiar: **Academia Română**

Numărul de identificare al contractului: POSDRU/159/1.5/S/136077

Paul Marinescu

Bursier postdoctorat, Filosofie

Profesor coordonator: Wilhelm Dancă

Concluziile preliminare ale proiectului postdoctoral de cercetare *Problema reprezentării trecutului. Hermeneutica europeană a istoriei: Alexandru Dragomir, Jan Patočka, Paul Ricoeur*

Participarea la acest program de cercetare consacrat culturii române și modelelor europene printr-un proiect care urmărește edificarea unei hermeneutici a istoriei, pornind de la problema reprezentării trecutului, așa cum este formulată de trei filosofi care au marcat recent spațiul de gândire european, a constituit o veritabilă experiență de specializare în domeniu, ale cărei avantaje se regăsesc în următoarele aspecte pe care le voi detalia în continuare: 1) dezvoltarea programului personal de cercetare; 2) vizibilitatea internațională a rezultatelor cercetării; 3) mobilitatea internațională.

1) Dezvoltarea programului de cercetare

Proiectul de față își propune să analizeze tripla articulare teoretică pe care fenomenul trecutului o cunoaște în filosofii istoriei elaborate de Alexandru Dragomir (1916-2002), Jan Patočka (1907-1977) și Paul Ricoeur (1913-2005). Pornind de la aceste trei teorii, intenția proiectului de cercetare este de a elabora o hermeneutică *comparată* a reprezentării trecutului: pe lângă determinarea modului particular în care reprezentarea trecutului este relaționată, în aceste trei cazuri, cu problema istoriei, existenței temporale, tradiției și memoriei, argumentăm în favoarea unei *abordări translative a trecutului*, în favoarea asumării modelului teoretic al traducerii în interiorul istoriografiei și filosofiei istoriei de inspirație fenomenologică.

UNIUNEA EUROPEANĂ

GUVERNUL ROMÂNIEI

MINISTERUL
EDUCAȚIEI
NAȚIONALE

OIPOSDRU

ACADEMIA ROMÂNĂ

Fondul Social European
POSDRU 2007-2013

Instrumente Structurale
2007-2013

Pentru a răspunde acestor exigențe tematice, am consacrat perioade separate pentru studierea problemei reprezentării trecutului, în diferitele ei formulări, la Alexandru Dragomir, Jan Patočka și Paul Ricoeur. Pe de altă parte, în conferința susținută și articolele publicate în ultima perioadă a proiectului, am urmărit configurarea unor viziuni sintetice asupra acestei probleme, dar și avansarea unor noi ipoteze de interpretare.

Astfel, în primele patru luni ale proiectului (iunie-septembrie 2014) am dezvoltat analiza lucrărilor lui Dragomir consacrate ipostazei temporale a trecutului și istoriei din *Caietele timpului*, *Cinci plecări din prezent*, *Exerciții fenomenologice*, *Crise banalități metafizice* și *Meditații despre epoca modernă*. Punctul de plecare al acestor lecturi critice se regăsește în primele meditații nesistematice din anii 1948-52, ca să insistăm în continuare asupra perioadei de elaborare a cronosofiei sale din 1978. În sfârșit, o atenție deosebită a fost acordată dezvoltării depline a temei timpului în anii '80-90. Metodologia corespunde analizei particulare a unor texte nesistemate, dar foarte concentrate ideatic: analiza imanentă de text, reconstrucții și rearticulări teoretice, contextualizări a unor idei în cadrul teoretic furnizat de fenomenologia europeană. La nivel tematic, problema trecutului ca esențializare cunoaște trei articulări importante în gândirea lui Dragomir: a/ trecutul ca *SoSein*, b/ trecutul ca răspuns și caracterul său discursiv și c/ „rămânerea în ființă” ca joc al amintirii și uitării.

În perioada octombrie 2014 – ianuarie 2015, analiza noastră a problemei reprezentării trecutului a avut ca obiect eseurile lui Patočka despre filosofia istoriei, completate cu un studiu al teoriei sale anterioare despre cele trei mișcări ale existenței. Un accent special a fost pus asupra mișcării de înrădăcinare, dominată de ecstaza trecutului, iar principalele lucrări avute în vedere au fost: *Eseuri eretice despre filosofia istoriei*, *Eternitate și istoricitate*, *Europa după Europa*, *Lumea naturală și mișcarea existenței umane*, *Libertate și sacrificiu*, *Scieri politice*. Pe lângă analizele imanente de text și parcurgerea în profunzime a exegezei, cercetarea a mai cuprins abordări comparative cu filosofia lui Dragomir și lui Ricoeur, dar și incursiuni teoretice în contextul istoric al anilor 60-70 în Europa centrală. La nivel tematic, problema trecutului ca înrădăcinare, așa cum apare în fenomenologia temporală a lui Jan Patočka, am împărțit-o în trei nivele de analiză: a/ despre co-originaritatea filosofie, istorie și politică, b/ filosofia critică a istoriei: înrădăcinare *versus* noul istoric și, în sfârșit, c/ înrădăcinare și zguduire: dimensiunea etică a istoriei („grija pentru suflet”).

În perioada februarie – mai 2015, am cercetat cele trei articulări teoretice pe care le cunoaște filosofia istoriei a lui Ricoeur. Primul pas l-a constituit analiza eseurilor din anii '50 reunite în *Istorie și adevăr*, marcate de fenomenologia existențială și antropologia omului failibil. Această analiză a fost continuată printr-o interpretare sistematică a poeziei narativității dezvoltate în *Timp și povestire*, care nu

UNIUNEA EUROPEANĂ

GUVERNUL ROMÂNIEI

Fondul Social European
POSDRU 2007-2013

Instrumente Structurale
2007-2013

MINISTERUL
EDUCAȚIEI
NAȚIONALE

OIPOSDRU

ACADEMIA ROMÂNĂ

poate fi separată de teoria identității narrative prezentate în detaliu în *Sinele-însuși ca un altul* din anii 90. Am încheiat cu un studiu dezvoltat al formulărilor teoretice complexe ale problemei reprezentării trecutului din *Memoria, istoria, uitarea*, prin abordări interdisciplinare care au pus în dialog fenomenologia, naratologia, istoriografia și traductologia. Prin urmare, pentru a clarifica problema trecutului ca reprezentare, așa cum a fost formulată în hermeneutica istorică a lui Paul Ricoeur, am desfășurat analiza noastră pe trei paliere: primul este consacrat raportului dintre finitudinea subiectului istoric și obiectivitate, al doilea refigurării narrative a experienței temporale, pentru ca ultimul să se oprească asupra vehemenței ontologice a reprezentării trecutului.

La capătul acestei perioade de cercetare, poate fi identificată o certă evoluție în modul de înțelegere a problemei reprezentării trecutului și a hermeneuticii istorice ce îi servește drept cadru teoretic: ea constă mai exact într-o deplasare a atenției de la o abordare comparativă a problematizărilor trecutului elaborate separat de Dragomir, Patocka și Ricoeur – o abordare marcată de o anumită notă monografică – către conturarea pronunțată a unei teorii hermeneutice a translaticivității trecutului, dezvoltate cu precădere în articolele publicate.

2) Vizibilitatea internațională a rezultatelor cercetării

Participarea la colocviul internațional „Phenomenology and the Social Sciences”, organizat de Institutul de Filosofie și Sociologie al Academiei Poloneze de Științe, Asociația Poloneză de Fenomenologie și Facultatea de Filosofie și Sociologie a Universității din Varșovia, în perioada 28-29 noiembrie 2014, a constituit pentru mine o bună ocazie de a relua dialogul cu cercetători în fenomenologie, proveniți din diferite școli de interpretare (analitică, continentală, sociologică), de a-mi prezenta propria lucrare despre raportul dintre fenomenologie și istoriografie pornind de la lucrările lui Paul Ricoeur și de a obține astfel reacții din partea unui public avizat.

Tema principală a acestui colocviu a fost anunțată chiar din titlu. Astfel, raportul dintre fenomenologie și științele sociale a trezit interesul multor cercetători din Europa, în special din Germania, Cehia, Ungaria și bineînțeles Polonia, de unde și cele nouă secțiuni tematice ale colocviului (“Categorii fundamentale”, “Poziții teoretice”, “Istorie și Drept”, “Fenomenologie, antropologie și politică”, “Timp, limbaj și alte instituții”, “Etnometodologie și antropologie culturală”, “Moștenire nobilă și cetățenie”, “Biografie și terapie” și “Așezare și emigrare”), desfășurate în două zile pe mai multe paneluri, cuprinzând 27 de comunicări. După cum se poate observa, dialogul dintre fenomenologie și sociologie a invitat la dezvoltarea altor relații posibile, precum cele dintre fenomenologie și științele cognitive, trecând prin politică, teorii ale normelor sociale până la raportul

UNIUNEA EUROPEANĂ

GUVERNUL ROMÂNIEI

Fondul Social European
POSDRU 2007-2013

Instrumente Structurale
2007-2013

OIPOSDRU

ACADEMIA ROMÂNĂ

dintre fenomenologie și antropologia culturală. Bineînțeles, sociologia s-a bucurat de un interes aparte: de menționat aici expunerile făcute de teoreticieni cunoscuți pe plan internațional, precum Zdzisław Krasnodębski și Hans-Georg Soeffner. Remarcabilă a fost conferința acestuia din urmă care a susținut dimensiunea hermeneutică a sociologiei cu argumente provenind din teoriile lui Max Weber, Plessner, Alfred Schütz, încheind cu o demarcare critică față de teoriile lui Habermas.

În expunerea mea, intitulată „De la phénoménologie du témoignage à la crise de l’historiographie”, mi-am propus să analizez, la un nivel general, modul în care fenomenologia, odată adoptată în corpul teoretic al unei științe sociale, conduce la o criză a fundamentelor, de unde și nevoia de a iniția o re poziționare a acestora. Iar în speță, am avut în vedere raportul dintre fenomenologia mărturiei și istoriografie, după cum apare în lucrarea lui Paul Ricoeur, *Memoria, istoria, uitarea*. Am urmărit să surprind caracterul liminar al fenomenului mărturiei, în accepțiunea sa de „structură de tranziție între memorie și istorie” și modul în care teoretizarea acestui fenomen, în cadrul istoriografiei, conduce la o redefinire a problemei realității trecutului și a subiectivității implicate în actul de a face istorie.

Reacțiile primite din partea celorlalți cercetători m-au încurajat să aprofundez această temă a mărturiei în cadrul hermeneuticii istoriei a lui Paul Ricoeur. De aceea, articolul pe care l-am publicat în revista internațională *Meta: Research in Hermeneutics, Phenomenology, and Practical Philosophy*, indexată în diverse baze de date internaționale (Scopus, Erih-Plus, Copernicus: http://www.metajournal.org//articles_pdf/05-marinescu-meta-13-techno.pdf), urmărește aceeași temă, însă dintr-o perspectivă genealogică. Cu alte cuvinte, identificăm primele ocurențe ale noțiunii de mărturie în lucrările lui Ricoeur, analizăm contextul și trasăm parcursul teoretic al acestui concept, care a evoluat de la o cvasi-absență în *Timp și povestire* la statutul de structură fundamentală ce asigură tranziția între memorie și istorie, în lucrarea târzie din 2000, *Memoria, istoria, uitarea*. Punctul de plecare al articolului, intitulat „Questionner une quasi-absence : le témoignage dans *Temps et récit*”, îl reprezintă o descoperire surprinzătoare referitoare la trilogia *Timp și povestire*: această lucrare impresionantă, consacrată narațiunii și capacității sale de a refigura timpul, deseori definită ca o poetică a istoriei, ce pune bazele teoriei identității narative, acordă o atenție minoră fenomenului mărturiei care este în general înțeles ca povestirea cuiva despre un eveniment trecut. Este o lacună paradoxală, ale cărei motive căutăm să le clarificăm de-a lungul articolului, ajungând într-un final la o analiză precisă a teoriilor despre realitatea trecutului determinată în funcție de criterii diferite: proximitate / observație sau relevanță / posibilitate.

UNIUNEA EUROPEANĂ

GUVERNUL ROMÂNIEI

Fondul Social European
POSDRU 2007-2013

Instrumente Structurale
2007-2013

MINISTERUL
EDUCAȚIEI
NAȚIONALE

OIPOSDRU

ACADEMIA ROMÂNĂ

Cel de-al doilea articol, intitulat „Traduire le passé : enjeux et défis d’une opération historiographique”, ce urmează să apară în curând în revista internațională *Ricoeur Studies*, editată de Universitatea din Pittsburgh și indexată în diverse baze de date internaționale (Aeres, DoaJ: <http://ricoeur.pitt.edu/ojs/index.php/ricoeur>), dezvoltă ceea ce la începutul proiectului nu era decât o ipoteză de lucru – și anume abordarea translativă a trecutului – într-o teorie conturată, o posibilă hermeneutică translativă a istoriei. Putem astfel preciza câteva avantaje teoretice ale raportării la trecut potrivit logicii traducerii: prin traducerea narativă a trecutului, această ipostază temporală este acordată la categoria diferenței, a lui „altfel”. Cu alte cuvinte, dacă istoria și tradiția au încă un caracter viu pentru noi, aceasta se datorează exercițiului heterologic al narațiunii și al traducerii. Al doilea avantaj este legat mai degrabă de ideea de pluralitate: putem vedea în traducere o modalitate de raportare comprehensivă la istorii plasate dincolo de contextul istoric al ființei noastre sau la fragmente din propriul nostru trecut care riscă să devină ilizibile. Al treilea avantaj ține de categoria aletică pe care Ricoeur o acordă traducerii, cea de echivalență fără adecvare: traducerea construiește în cele din urmă un comparabil, iar în acest fel, ea întâlnește poetica narațiunii. Dacă privim deci trecutul prin filtrul narațiunii și al traducerii, trebuie să acceptăm că ne confruntăm cu o refigurare, și nu cu o restituire a ceea ce a fost.

3) Mobilitatea internațională

Primul stagiul de cercetare, desfășurat în perioada 1-31 martie 2015, în cadrul Institutului de Cercetări Filosofice din Lyon, afiliat Universității Jean Moulin Lyon 3, a avut ca temă analiza refigurării narative a experienței temporale pornind de la trilogia lui Paul Ricoeur, *Temps et récit*. Mai multe calități recomandă acest institut pentru dezvoltarea unui proiect de cercetare care are ca punct central interesul pentru hermeneutica filosofică în general și pentru fenomenologia istoriei, în special. Mă voi opri aici doar asupra caracterului profund interdisciplinar al institutului, dar și asupra preocupării pentru dimensiunea hermeneutică a gândirii pe care mi-a inspirat-o coordonatorul acestui stagiul, Prof. Jean-Jacques Wunenburger.

Institutul este organizat în jurul a trei axe de cercetare, fiecare cu o tematică proprie: prima este cea a Științelor, sănătății, complexității; a doua are ca obiect de studiu Societățile contemporane. Pentru ca a treia axă de cercetare, și cea mai apropiată de tema proiectului meu, să fie Circulația ideilor, care, pornind de la abordări comparatiste și transculturale, dezvoltă o istorie a raționalităților. Spațiul de analiză al acestei axe de cercetare este dat de dialogul dintre rațiune și „limitele” sale, în sensul de proximități cu literatura și arta. Este de la sine înțeles că hermeneutica, de la accepțiunea ei primă de metodologie a științelor umane până la conotațiile ei universale de teorie a înțelegerii ca mod

UNIUNEA EUROPEANĂ

GUVERNUL ROMÂNIEI

Fondul Social European
POSDRU 2007-2013

Instrumente Structurale
2007-2013

MINISTERUL
EDUCAȚIEI
NAȚIONALE

OIPOSDRU

ACADEMIA ROMÂNĂ

fundamental de raportare la lume, reprezintă o temă predilectă a acestei axe de cercetare. Lucru confirmat de prezența în cadrul acestui institut a Prof. Jean-Jacques Wunenburger, cunoscut în mediul filosofic ca un reprezentant de seamă al hermeneuticii imaginarului, continuator al poeziei materiei și imaginii a lui Gaston Bachelard. În urma discuțiilor frecvente, am reținut în articolele redactate în această perioadă o nevoie de a radicaliza demersul fenomenologic, ceea ce s-a tradus concret prin interesul meu pentru interpretarea fenomenelor cu apariție indirectă, precum trecutul sau a fenomenelor semnificative prin absența lor într-un anumit context (de exemplu, cvasi-absența mărturiei în *Temps et récit*).

Al doilea stagiu de mobilitate internațională s-a desfășurat în perioada 1- 30 iunie 2015, și a fost găzduit de către Institutul de Filosofie al Universității din Viena, cercetările mele fiind coordonate aici de conferențiar Madalina Diaconu, o cunoscută specialistă în fenomenologia contemporană și diferitele sale ramificații (estetica simțurilor secundare, mediul ambiant și ecologie etc). Principalul motiv al prezenței mele la Viena l-a constituit posibilitatea de a studia și de a lua legătura cu cercetătorii de la Arhivele Jan Patocka care funcționează în cadrul Institutului de Științe Umane, de unde și tema de analiză propusă pentru această perioadă: filosofia istoriei a lui Jan Patocka și, în mod particular, receptarea ei de către Paul Ricoeur. Dacă ar fi să identific o constantă a acestui stagiu de cercetare, aceasta ar fi relația dintre filosofie și reflecția politică, după cum o confirmă conferințele la care am asistat și bibliografia parcursă în această perioadă. Întrucât mare parte din conferințele urmărite au dezbătut trecutul recent, de exemplu, anticomunismul în România sau situația din Ucraina, am avut astfel ocazia să identific operațiunile complexe de constituire a reprezentării despre trecut, de la sedimentarea urmelor mnezice, trecând prin logica memoriei colective și a imaginarului colectiv și încheind cu ideologia alterității. Dincolo de colaborarea strânsă cu coordonatorul stagiului, am purtat discuții și cu directorul Arhivelor Jan Patocka de la Viena, Prof. Ludger Hagedorn, interesat de lecturile pe care Ricoeur le-a făcut filosofiei istoriei a lui Patocka și de un posibil dosar exegetic consacrat acestui subiect.